

Lärarhandledning till Den arbetande staden

– en stadsvandring om arbete och
arbetsvillkor under 150 år i valfri stad



Om stadsvandringen och lärarhandledningen

Om stadsvandringen och handledningen

Stadsvandringen *Den arbetande staden* och denna tillhörande lärarhandledning är producerade av Arena Skolinformation, en del av Arenagruppen, i nära samarbete med ett antal fackförbund. Den kan med fördel användas tillsammans med våra andra utbildningsmaterial och filmer om arbetsliv och arbetsmiljö.

Den här handledningen vänder sig till dig som vill använda stadsvandringen i undervisningen. Den riktar sig främst till lärare i historia på gymnasiet men kan även användas i andra ämnen och skolformer. Vi hoppas att stadsvandringen kan ge en historisk referensram och förståelse för de förutsättningar som format dagens arbetsmarknad.

I handledningen hittar du instruktioner om hur ni kan använda stadsvandringen, tips på var ni kan hitta mer information om de historiska händelserna som berörs, ett urval av material som berör arbetslivet ur ett historiskt perspektiv, förslag på hur ni kan jobba vidare med frågor om arbetsliv och arbetsmiljö samt kopplingar till läroplaner och ämnesplaner.



Instruktioner

Stadsvandringen är tänkt att kunna genomföras i valfri stad i Sverige. Den består av tre platser som ni förhoppningsvis kan hitta där ni befinner er: en gammal fabriksbyggnad, en äldre kontorsbyggnad och ett torg med restauranger. Samt diskussionsfrågor till promenaderna mellan platserna. För att hitta lämpliga platser till vandringen på er ort kan ni med fördel ta hjälp av något av Sveriges många arbetslivsmuseer. På arbetetsmuseum.se finns en guide över Sveriges arbetslivsmuseer.

Till varje plats finns en kort text som beskriver en historisk händelse för arbetslivets utveckling som är kopplad till platsen. Vi rekommenderar att vandringen är cirka 1–2 kilometer lång och tar cirka 60–90 minuter att gå. Antingen kan läraren eller gruppleddaren leda vandringen genom att läsa texten och visa bilderna om de olika platserna. Eller så kan eleverna delas in i grupper som ansvarar för att berätta om var sin plats. Det är även möjligt att göra vandringen i klassrummet utan att befinna sig på platserna.



Förslag på förberedelser och efterarbete

Förslag på förberedelser

Stadsvandringen kräver inga särskilda förkunskaper och går bra att göra separat eller som en introduktion till ett tema om arbetsliv. Om ni vill att gruppen ska ha vissa förkunskaper innan vandringen kan det vara bra att gå igenom begrepp som svenska modellen, Saltsjöbadsavtalet, kollektivavtal, fackföreningar och arbetsgivare. Här kan ni med fördel använda materialet *Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen*.

Förslag på efterarbete

Om ni vill fördjupa er i arbetslivets historia på olika platser kan ni använda upplägget för denna vandring som inspiration och låta eleverna skapa egna vandringar i sitt lokalområde. Här kan ni med fördel använda er av de arbetslivsmuseer som finns i ert närområde.

Platser på stadsvandringen

1. Gammal fabriksbyggnad
2. Promenad med diskussionsfrågor
3. Äldre kontorsbyggnad
4. Promenad med diskussionsfrågor
5. Torg med restauranger



1. Gammal fabriksbyggnad

Text i stadsvandringen

Nya maskiner ger nya industrier

Under mitten av 1800-talet uppfanns en rad olika maskiner som fick stor betydelse för hela världen och ledde till en stor samhällsomvandling. En av de viktigaste uppfinningarna var Spinning Jenny, en ny form av spinnmaskin som kunde spinna flera trådar samtidigt och därmed skapa större mängder tyg snabbare. En annan viktig uppfinning var ångmaskinen som kunde användas till att driva olika maskiner, som till exempel mekaniska vävstolar.

De här maskinerna både effektiviserade produktionen av redan existerande varor och möjliggjorde produktion av nya varor. I och med industrialiseringen genomgick de flesta länder dessutom urbanisering, det vill säga människor flyttade från omkringliggande landsbygd in till städerna för att arbeta i de många fabriker som började byggas.



Arbetare på Barnängens
tekniska fabriker på
Södermalm 1894.

Foto: Axel Rydin,
Stadsmuseet i Stockholm.

Fackföreningar bildas

Arbetet på fabrik i slutet av 1800-talet var ofta tungt och slitigt med dåligt betalt. Arbetsgivarna bestämde i stort sett allting och möjligheterna att påverka sin arbetssituation var väldigt små. Under den tiden började arbetarna bilda fackföreningar och organisera sig för bättre arbetsvillkor, högre löner, betald semester och åtta timmars arbetsdag.

Den första fackföreningen, Typografiska föreningen i Stockholm, bildades 1846. Landsorganisationen LO bildades 1898 och samlade fackföreningarna för de olika arbetaryrkena. Arbetsgivarna började också organisera sig och Svenska Arbetsgivareföreningen bildades 1902.

Konflikter på arbetsmarknaden

Under det tidiga 1900-talet skedde flera stora konflikter på arbetsmarknaden. Arbetarna strejkade och arbetsgivarna svarade med att stänga ute de strejkande från arbetsplatserna.

Under storstrejken 1909 strejkade en stor mängd yrkesgrupper, till exempel spårvagnsförare och tvätterskor. Storstrejken blev dock en motgång för facken, då de var tvungna att avbryta strejken utan att de fått igenom sina krav. Detta på grund av att strejkkassan som användes för att ge ekonomisk ersättning till dem som strejkade tog slut.



Demonstration i Göteborg under storstrejken 1909.

Fotograf okänd. Göteborgs stadsmuseum.



1. Gammal fabriksbyggnad

Mer information och fördjupande texter

Mer information om tidiga fabriker, de första fackföreningarna och konflikter på arbetsmarknaden

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 3–4)

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet (s. 5–6)

Vägen till ett bättre arbetsliv (s. 6–7, 10 –11, 18–19) (Union to Union)



2. Promenad till nästa plats

Text i stadsvandringen

Diskutera i mindre grupper under promenaden

Vilka olika sorters jobb finns det på vår ort?

Hur många kan ni komma på?

Hur tror ni arbetsvillkoren ser ut för de olika typerna av jobb?

Vem har störst ansvar för att folk har det bra på jobbet? Arbetsgivarna, de anställda eller politikerna?



2. Promenad till nästa plats

Mer information och fördjupande texter

Mer information om arbetsvillkor

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 13–23)



3. Äldre kontorsbyggnad

Text i stadsvandringen

Saltsjöbadsavtalet 1938

1938 möttes fackföreningarnas och arbetsgivarnas representanter på Grand Hotel i Saltsjöbaden i Stockholm. Där skrev de under det så kallade Saltsjöbadsavtalet om reglerna på arbetsmarknaden. Det ledde till en lång period av fred och samarbete på arbetsmarknaden. Detta var starten för **den svenska modellen** där fack och arbetsgivare gör upp om reglerna på arbetsmarknaden. Under denna period blev det vanligare med **kollektivavtal**, ett avtal mellan fack och arbetsgivare om villkoren för en hel bransch eller en enskild arbetsplats.



Saltsjöbadsavtalet undertecknas
av representanter från LO och Saf
1938.

Foto: Meyerhöffer, Wikipedia.

Tjänstemännen organiserar sig

På 30-talet började även tjänstemännen att organisera sig fackligt, och fler och fler tjänstemän fick kollektivavtal. En viktig fråga var pensioner. Tjänstemännens fackliga arbete var partipolitiskt obundet. Den första fackföreningen för tjänstemän var Svenska kontoristförbundet som bildades 1923.

1944 bildas Tjänstemännens centralorganisation, TCO, och 1947 Sveriges akademikers centralorganisation, Saco. Dessa centralorganisationer för tjänstemän finns än idag och organiserar yrkesgrupper som t.ex. socionomer, lärare och ingenjörer. Offentliganställda fick rätt att strejka och teckna kollektivavtal först 1966, vilket är långt senare än andra yrkesgrupper.

Rekordåren

Efter andra världskriget gick den svenska ekonomin väldigt bra under det som kommit att kallas rekordåren. Eftersom Sverige stått utanför kriget hade man en fungerande industri som kunde exportera varor till resten av Europa. Arbetslösheten var rekordlåg och man fick ta in arbetskraft från andra länder för att klara rekryteringsbehovet inom industrin. Under den här perioden förverkligade man många politiska idéer och införde till exempel allmän pension, allmän sjukförsäkring och den första typen av föräldraförsäkring.



”

Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn.

”

”

Mycket av politiken som förverkligades efter kriget byggde på socialdemokraten Per Albin Hanssons tänkande kring folkhemmet, att samhället skulle fungera som en stor familj. Citatet kommer från ett tal han höll 1928. Per Albin Hansson var statsminister 1932–1946.

Foto: TT.

Lagar på arbetsmarknaden

I Sverige görs mycket av reglerna på arbetsmarknaden upp i förhandlingar mellan fack och arbetsgivare utan att staten lägger sig i. Men det finns även ett antal tillfällen då viktiga lagar för arbetslivet har stiftats av riksdagen. Några av dessa är:

1919 Arbetstidslagen. Fastställde 8 timmars arbetsdag och 48 timmars arbetsvecka. Denna har senare uppdaterats till 40 timmars arbetsvecka, rätt till regelbundna pauser och särskilda regler för nattarbete.

1928 Lagen om kollektivavtal

1936 Lagen om förenings- och förhandlingsrätt

1974 Förtroendemannalagen

1976 Lagen om medbestämmande i arbetslivet, MBL, ger de anställda genom facket rätt att ta del av information och förhandla om större förändringar på arbetsplatsen.

1977 Arbetsmiljölagen, AML. Den säger att arbetsgivaren är ansvarig för att arbetsplatsen är trygg och säker för alla som arbetar där, samt att arbetsgivare ska samarbeta med skyddsombuden som är de anställdas företrädare i arbetsmiljöfrågor.

1977 Semesterlagen

1982 Lagen om anställningsskydd, LAS. Reglerar när en arbetsgivare får säga upp anställda och vad som krävs för uppsägning.

1995 Föräldraledighetslagen

2009 Diskrimineringslagen

2018 Dataskyddsförordningen, GDPR, som reglerar hantering av personuppgifter.

De här lagarna gäller alla som arbetar i Sverige. Men många arbetstagare i Sverige har fler rättigheter genom de kollektivavtal som tecknats mellan fack och arbetsgivare för en bransch eller på en arbetsplats.



3. Äldre kontorsbyggnad

Mer information och fördjupande texter

Mer information om Saltsjöbadsavtalet

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 6–7, 14–23)

Vägen till ett bättre arbetsliv (s. 30) (Union to Union)

Mer information om tjänstemännens tidiga organisering

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 6)

Vägen till ett bättre arbetsliv (s. 27) (Union to Union)



4. Promenad till nästa plats

Text i stadsvandringen

Diskutera i mindre grupper under promenaden

Vad är det viktigaste för att trivas på jobbet –

lönen, arbetsuppgifterna, kollegorna eller att kunna påverka saker?

Vad är en god arbetsmiljö?



4. Promenad till nästa plats

Mer information och fördjupande texter

Mer information om arbetsmiljö och lönesättning

Arbetsmiljö – så funkar det (s. 1–7)

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 33–39)



5. Torg med restauranger

Text i stadsvandringen

Samförstånd och konflikter på arbetsmarknaden

Sedan Saltsjöbadsavtalet råder för det mesta samförstånd på den svenska arbetsmarknaden och mycket blir löst av arbetsgivare och fack i förhandlingar. De flesta arbetsplatser har kollektivavtal, och så länge ett sådant råder är det inte tillåtet att strejka.

Men ibland uppstår det ändå större konflikter, som till exempel strejken i Malmfälten i Norrbotten 1969. Strejken var en vild strejk utan tillstånd och riktades mot den höga arbetstakten och detaljstyrning av arbetet. Strejken fick mycket uppmärksamhet och gruvarbetarna fick igenom sina krav. Under 70-talet ledde problemen med arbetsvillkoren inom industrin till två nya lagar som stärkte de anställdas villkor och ställning på arbetsmarknaden: lagen om anställningsskydd, LAS, och medbestämmandelagen, MBL.

Nya utmaningar för facken

Idag är de flesta som arbetar med i facket och majoriteten av arbetsplatserna har kollektivavtal. Men det har blivit vanligare med korta osäkra deltidsanställningar samtidigt som fackens medlemsantal går ned. Facken arbetar aktivt för att rättigheterna i arbetslivet ska gälla även dem som arbetar under osäkra arbetsvillkor

Gigekonomin

Många restauranger levererar mat via appar, som Foodora och Uber. Sådana appar ingår i den så kallade gigekonomin. Det handlar om sättet att erbjuda eller acceptera erbjudanden om jobb och att digital teknik används för att organisera och förmedla tjänster.

Inom gigekonomin jobbar du på kortare uppdrag. Du kan ha mer eller mindre säkra anställningsformer, som kan se olika ut beroende på vilket företag du arbetar för. Vissa gigföretag kan vara arbetsgivare med kollektivavtal och schysta arbetsvillkor, andra har inga avtal alls. Villkoren kan även skilja sig åt för olika uppdrag inom samma företag. 2021 skrev Svenska Transportarbetareförbundet ett kollektivavtal med Foodora, vilket var det första i världen, men det gäller inte alla som arbetar inom företaget. Om du själv tänker gigjobba är det viktigt att ta reda på vad som gäller för det specifika företaget.



Taxiunionen protesterar mot arbetsvillkoren hos Uber och Bolt 2022.

Foto: Taxiunionen.

Hur mycket är minimilönen i Sverige?

Svar: 0 kr. Det finns ingen lagstadgad minimilön. Däremot så finns det avtalsenliga löner som är framförhandlade mellan fack och arbetsgivare. Det är en sak som ingår i kollektivavtalen.

Restauranger är ett exempel på arbetsplatser där det kan vara mindre bra arbetsvillkor och där det inte alltid finns kollektivavtal. På schystavillkor.se kan du se vilka restauranger i ditt område som har kollektivavtal, vilket innebär att personalen har schysta villkor och avtalsenliga löner.

Ett annat sätt att se till att stödja schysta arbetsvillkor är att handla Fairtrade- eller KRAV-märkt.



På schystavillkor.se finns de restauranger och kaféer som har kollektivavtal utmärkta. (exempel från Malmö)



Genom att välja Fairtrade-märkta produkter stödjer du goda arbetsvillkor för dem som tillverkat dem.

Diskutera

Vad är det viktigaste att tänka på när du söker jobb?

Vad är ditt drömjobb?

Några saker det kan vara bra att tänka på när du ska jobba:

Skriv alltid ett anställningsavtal.

Förhandla din lön.

Jobba aldrig gratis.

Ha koll på dina arbetsvillkor.

Kolla om det finns ett kollektivavtal.

Ring facket innan något händer.



5. Torg med restauranger

Mer information och fördjupande texter

Mer information om samförstånd och konflikter på arbetsmarknaden

Vägen till ett bättre arbetsliv (s. 31) (Union to Union)

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 16)

Mer information om nya utmaningar för facken och gigekonomin

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen (s. 9–10)

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet (s. 12–18)

Film: *Gigekonomin* med tillhörande lärarhandledning



Ta reda på mer

På arbetslivskoll.se hittar ni bl.a. följande material som passar bra om ni vill jobba vidare med teman kring arbetsvillkor och arbetsmiljö.

Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

Arbetsmiljö – så funkar det med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

På lika villkor – jämställdhet genom livet med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet med tillhörande lärarhandledning. Finns även som ljudbok.

Serien A–Ö om arbetslivet med tillhörande lärarhandledning.

Filmerna *Vanliga frågor och svar del 1 och 2* med tillhörande lärarhandledning.

Filmen *Gigekonomin* med tillhörande lärarhandledning



Tips på material om arbetslivet ur ett historiskt perspektiv

På arbetslivskoll.se hittar du bland annat följande material från Arena Skolinformation som berör arbetslivet ur ett historiskt perspektiv. Flera av materialen finns även tillgängliga som ljudbok.

Arbetslivet – om arbetsmarknaden Sverige och världen. Kapitel 1. Vägen till rättigheter på arbetsmarknaden

Arbetsmiljö – Så funkar det Kapitel 3. Vägen till en bättre arbetsmiljö

På lika villkor – Jämställdhet genom livet. Kapitel 1. Jämställdhet förr och nu

Digitaliseringens påverkan på arbetslivet. Kapitel 2. Digitaliseringen av arbetslivet – en tillbakablick

Presentation: Vägen till rättigheter i arbetslivet

Lärarhandledning: Historielektioner om arbetslivet

Artikel: Strejker förr och nu

Andra material om arbetslivet ur ett historiskt perspektiv

Union to unions skrift *Vägen till ett bättre arbetsliv* uniontounion.se

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek arbark.se

Tjänstemäns och akademikers arkiv tam-arkiv.se

Stockholmskällan stockholmskallan.stockholm.se

Stockholms Kvinnohistoriska kvinnohistoriska.se



Kopplingar till läroplanen

Ur Skolverkets ämnesplan Historia (Gy 11)

Undervisningen i ämnet historia ska ge eleverna förutsättningar att utveckla

Kunskaper om tidsperioder, förändringsprocesser, händelser och personer utifrån olika tolkningar och perspektiv.

Förmåga att använda en historisk referensram för att förstå nutiden och för att ge perspektiv på framtiden.

Förmåga att använda olika historiska teorier och begrepp för att formulera, utreda, förklara och dra slutsatser om historiska frågeställningar utifrån olika perspektiv.

Ur Skolverkets ämnesplan Historia (Gy 25)

Ämnets syfte

Genom undervisningen ska eleverna utveckla sin historiska referensram för att förstå frågor som har betydelse för nuet och framtiden, samt för att kunna analysera historiska förändringsprocesser ur olika perspektiv.

Eleverna ska utveckla sina kunskaper om olika tiders levnadsvillkor och människors roller i samhällsförändringar.

Undervisningen i ämnet historia ska ge eleverna förutsättningar att utveckla

Kunskaper om förändringsprocesser, händelser och aktörer under olika tidsperioder utifrån olika tolkningar och perspektiv.

Förmåga att använda historiska begrepp och förklaringsmodeller.

På arbetslivskoll.se hittar ni alla våra material om arbetsliv och arbetsmiljö

© Arena Skolinformation 2024

Text: Staffan Kahn

Grafisk form: Simon Karlsson

arenaskolinformation